

SRDJAN JANČIĆ¹

Psihoanalitička interpretacija parapsiholoških pojava: semiološki osvrt

Psihoanalitična interpretacija parapsiholoških pojavov: semiološki pristop

Izveček: V eseju obravnavamo nekatera stališča psihoanalitične psihoterapije glede t. i. parapsiholoških pojavov. Ogedali smo si nekaj primerov pojavov, ki jih psihoanalitiki interpretirajo in s katerimi argumentirajo svoja teoretična izhodišča. Problem interpretacije smo prenesli v semiološke okvire, da bi izpostavili težave in pomanjkljivosti psihoanalitičnega pristopa. Prizadevali smo si pokazati, kako lahko semiologija prispeva k preformulaciji problemov, ki nastajajo pri interpretaciji t. i. parapsiholoških izkušenj.

Ključne besede: interpretacija, psihoanaliza, parapsihološki pojavi, semiologija
UDK 159.964.2:80

The Psychoanalytical Interpretation of Parapsychological Phenomena: A Semiological Approach

Abstract: The paper deals with the approach of psychoanalysis to the so-called parapsychological phenomena. Illustrated by several examples of these phenomena, which have been interpreted and used by psychoanalysts to support their premises, the problem of interpretation is transferred to a semiological framework to reveal the difficulties and inadequacies of the psychoanalytical approach. The analysis seeks to show how semiology may help reformulate the problems which emerge in interpreting the so-called parapsychological experiences.

Key words: interpretation, psychoanalysis, parapsychological phenomena, semiology

¹ Srdjan Jančić je podiplomski študent na Institutum Studiorum Humanitatis, Fakulteti za podiplomski humanistični študij v Ljubljani, smer antropologija vsakdanjega življenja. E-naslov: srdjan_jancic@yahoo.com.

U ovom radu, namera mi je da preispitam šta je u psihoanalitičkoj (frojdovska škola) i analitičkoj (jungovska škola) psihoterapiji rečeno o takozvanim parapsihološkim pojavama i o načinima njenih interpretacija. Razlog za tumačenje ovih fenomena u psihoterapiji je taj što su ova pitanja još uvek *aktuelna*. Opažanje i tumačenje takozvanih parapsiholoških događaja snažno utiču na transfer i kontratransfer, a time indirektno i na realizaciju psihoterapijskih ciljeva. Bez obzira na to, da li psihoterapeut i njegov klijent smatraju da prekognitivni fenomeni postoje ili ne, kada se nešto nalik tome u psihoterapiji odigra, svako će, već u zavisnosti od svojih ubeđenja, odreagovati. Niko ne može ostati neutralan, 'izvan situacije'.

Problem interpretacije postavljam u *semiološke okvire* zato što smatram da se takvim pristupom mogu razjasniti pitanja koja se tiču doslednosti i validnosti psihoanalitičkog pristupa parapsihološkim pojavama. Na osnovu dosadašnjeg proučavanja date literature, postavljam hipotezu da određeni propusti prilikom interpretacije postoje, a da se na njih 'razgovetno' može ukazati, ukoliko se čitava analiza postavi u semiološke okvire. Namera mi je da razmotrim primere iz kliničke prakse, kojima psihoanalitičari ilustruju svoja shvatanja o parapsihološkim pojavama. Predmet njihove interpretacije ću preformulisati tako što ću mu dodeliti znakovnu vrednost (odrediti plan izraza i plan sadržaja), a zatim ću ukazati na način na koji su psihoanalitičari izvodili značenje. Semiološka analiza koja je implicitovana u proces njihove interpretacije, uz ukazivanje na klasu kojoj pojedini znakovi pripadaju, s obzirom na njihovu funkciju, poreklo i motivisanost, može biti od pomoći u rasvetljavanju, imenovanju propusta i teškoća sa kojima se suočava psihoanalitička interpretacija parapsiholoških pojava.

Ovaj rad je prevashodno teorijskog karaktera i u vezi je sa rasvetljavanjem psihoanalitičkog pristupa parapsihološkim pojavama, kao i sa preformulacijom problema koji se pojavljuju u toku interpretacije. Posredno, to može imati praktični značaj, jer se kroz produbljevanje razumevanja ovih pojava spremnije pristupa njihovoj interpretaciji u okviru psihoterapije.

INTERPRETACIJA PARAPSIHOLOŠKIH POJAVA U PSIHOANALITIČKOJ PSIHOTERAPIJI

Frojd u članku Psihoterapija i telepatija² navodi dva slučaja neuobičajnih iskustava svojih klijenata, na osnovu kojih je postavio hipotezu o *prenosu misli*. Sada ćemo razmotriti način Frojdovog izvođenja analize jednog takvog slučaja.

²Frojd, 1992.

Klijent u toku seanse govori Frojdu kako je pre dve godine konsultovao astrološkinju o sudbini svoga zeta. Astrološkinji je dao datum rođenja svoga zeta, ali joj, pri tome, nije saopštio o kome se radi, tako da astrološkinja nije imala informaciju o tome da je osoba čiju sudbinu iščitava iz položaja zvezda ustvari klijentov zet. Astrološkinja je predvidela da će data osoba umreti od trovanja rakovima u julu ili u avgustu. Zet je, prema klijentovom tvrđenju, bio ljubitelj morskih plodova i zaista je narednog avgusta umalo preminuo od trovanja rakovima.³

Analizirajući klijentov iskaz, Frojd zaključuje da je sadržaj proročanstava u neposrednoj vezi sa suzbijenim (socijalno neprihvatljivim) željama. Klijent je, prema analizi, bio jako emotivno vezan za sestru – nesvesno prisustvo fantazije da se njome oženi. Ova donekle osvešćena, ali ipak uporna želja, obrazovala je drugu, njoj odgovarajuću, takođe potiskivanu želju – klijent je neprijateljski bio nastrojen prema zetu, pa je priželjkivao njegovu smrt. Svesno, on je podržavao sestrinu vezu i kasnije brak, što znači da je u nekom smislu uspeo je da sublimira svoju erotsku naklonost prema njoj. Takođe, klijent je tokom psihoanalize postao svestan da je želeo da njegov zet umre, pa je to saznanje ublažilo patogeno dejstvo ove želje, koja se dalje pojavljuje u ‘suzbijenoj’ formi.

Frojdu u zaključku, pozivajući se na sadržaj seansi i problematiku klijenta, iznosi hipotezu o tome da se izuzetno snažna želja, koja je potisnuta ili suzbijena usled socijalne neprihvatljivosti, može nedokučivim putem preneti, zajedno sa sadržajem i mislima koje je prate,⁴ i zatim iščitati u nesvesnom druge osobe. Astrološkinja se nalazi u ulozi medijuma kroz koji se očitava nedokučivim putem preneti želja. Tako želja konačno nalazi svoj svesni izraz, doduše, ne u svesti klijenta kome pripada, već u svesti medijuma koji je verbalizuje u formi predskazanja.⁵

Pristup parapsihološkim pojavama je donekle patocentričan, a takav zaključak se može izvesti ukoliko se imaju u vidu ciljevi psihoanalitičke terapije. Osvešćivanje nesvesnih sadržaja umanjuje njihovu razornu moć i omogućava željama da se preobražavaju i iskazuju u neutralnijem, sublimiranom, socijalno prihvatljivom obliku koji neće remetiti funkcionisanje klijenta, već će ga učiniti kvalitetnijim. Kada je reč o parapsihološkim pojavama, želja ostaje delimično nesvesna. Telepatski prenos je samo alternativni način ispoljavanja želje – kamuflirani izraz. Pri tome, izvorište nije ‘presušilo’, već je nastavilo da se ispolja-

³ Isto, 59–61.

⁴ Isto, 66.

⁵ Isto, 61.

va u svojoj suzbijenoj formi. Kada takve zabranjene, konfliktne želje ne bi postojale, izgleda da ne bi bilo ne samo simptoma, već ni parapsiholoških zbivanja. Na ovom mestu, mogli bismo da zaključimo da, prema psihoanalitičkom shvatanju parapsiholoških pojava, suzbijena nesvesna želja ima snagu da formira telepatsko zbivanje, na sličan način na koji učestvuje u formiranju psihičkih simptoma. Međutim, ako pažljivo iščitamo kako je Frojd došao do svog zaključka, uočićemo da se Frojdova interpretacija uopšte ne odnosi na pojavu, odnosno na situaciju zbog koje je Frojd napisao navedeni tekst. Frojd *nije interpretirao* prekognitivni fenomen.

Naime, ono što ovaj primer čini neobičnim ili 'parapsihološkim' je to što se proročanstvo astrološkinje *gotovo ostvarilo*. Kao što smo videli, Frojd ne daje nikakvo objašnjenje oko podudaranja astrološkog tumačenja horoskopa sa događajem koji je kasnije usledio. Umesto toga, Frojd tumači 'maglovitiju' paralelu, odnosno analizira to što astrološka interpretacija prema sadržaju odgovara nesvesnoj želji klijenta.

Izostavljanje interpretacije ključne pojave može se razjasniti, ukoliko imamo u vidu to da se tumačenje formiralo paralelnim razmatranjima, u sledećim okvirima: jedno je u okviru parapsihološko-naučnog konteksta, centriranog na objektivno, na pitanje uzroka i posledice i na energetskog posrednika, a drugo je u okviru psihoanalitičkog konteksta, centrirano na iščitavanje subjektivnog, značenjskog.

Parapsihološki kontekst se ostvaruje time što se trovanje rakovima javlja kao realni događaj koji se odigrao u vreme koje predviđa astrološkinja. Može se postaviti npr. hipoteza o uticaju položaja planeta na ljude, ili o sposobnosti astrološkinje da prekognitivno, izvančulno opaža buduće događaje i sl. Važno je da se interpretacijom, kojom se spekuliše o energetskom posredniku, veza između astrološke predikcije i realnog događaja smešta u kontekst prirodnih nauka. Teoretski je, takođe, moguće da pretpostavimo da je proročanstvo omogućeno participacijom astrološkinje u nekom apsolutnom umu (ili u nečem sličnom), čime se objašnjenje može smestiti i u domen humanističkih nauka, filozofije ili teologije.

Psihoanalitički kontekst čini to što trovanje rakovima, kao stanje koje ugrožava život, odgovara klijentovoj nesvesnoj želji za smrću konkretne osobe. To što se javlja u iskazu astrološkinje, a kasnije i kao realni događaj, u potpunosti je irelevantno za psihoanalizu. Značajno je to što se sadržaj javlja u *klijentovom iskazu*, u određenom trenutku psihoterapijskog procesa. U kakvoj je vezi iskaz klijenta sa njegovim seksualnim i agresivnim pulzijama, ključno je pitanje koje za-

nima psihoanalitičara, čime je i određen kontekst interpretacije trovanja rakovima. Frojd polazi od činjenice da je klijentov zet imao trovanje rakovima. Zato znak: *plan izraza (PI): trovanje rakovima // plan sadržaja (PS): stanje koje ugrožava život*, Frojd iščitava u trijadi odnosa koju čine klijent, njegova sestra i njen muž. Kako je analizom potvrđeno da je klijent potiskivao svoju izrazitu privrženost sestri, zajedno sa ljubomorom koju je osećao prema zetu, Frojd u klijentovom saopštenju astrološke predikcije o trovanju zeta, vidi klijentovu želju da zet umre. Trovanje rakovima kao metaforični, delimično sublimirani izraz želje, predstavlja njen simptom.

Prethodnu interpretaciju možemo postupno prikazati na sledeći način:

PI: trovanje rakovima // PS: stanje koje ugrožava život

PS2: želja da zet umre

PS3: potisnuta, destruktivna želja

PS4: simptomatski izraz potisnutih agresivih pulzija

Očekivalo bi se da će se Frojd, nakon što je odredio značenje elementarnog znaka, vratiti interpretaciji ostvarenja astrološkog predskazanja. Međutim, ono što se pojavljuje u parapsihološkom kontekstu, podudarnost između astrološkog iskaza i realnog događaja na koji se taj iskaz odnosi – ostaje *bez interpretacije*. U psihoanalitičkom kontekstu, prisutno je klijentovo pridavanje značaja astrološkom tumačenju, koje Frojd *izmešta* u parapsihološki kontekst. Psihoanalizom bi trebalo utvrditi zašto je klijent uopšte pridao značaj astrološkom tumačenju. Jedan od mogućih odgovora je – zato što astrološko tumačenje odgovara onome što on nesvesno želi da čuje. Umesto toga, Frojd postavlja hipotezu da je astrološkinja nesvesno iščitavala klijentove želje i misli, pod obrazloženjem da ona nije mogla da zna da zet voli rakove, niti je to mogla da iščita iz tablica, a da je klijent to znao i nesvesno priželjkivao takvu situaciju. Frojd se više ne obazire na to što se zet otrovao rakovima, već umesto toga samo razlaže zašto je trovanje rakovima prisutno u astrološkom iskazu. Uočavajući da astrološki iskaz odgovara klijentovoj potisnutoj želji, Frojd postavlja hipotezu o telepatiji i, u skladu sa tom hipotezom, elementarni znak obogaćuje novim nivoima značenja:

PI: trovanje rakovima // PS: stanje koje ugrožava život

PS5: medijumski iščitana misao

PS6: telepatijski prenesena potisnuta destruktivna želja

Da je klijent maštao ili sanjao o tome kako njegov zet umire od trovanja rakovima, verovatno bi to bila neobična podudarnost sa iskazom astrološkinje. Među-

tim, Frojdu je bilo dovoljno što je klijent imao neprijateljska osećanja, bez obzira na to što ona nisu imala nikakav simbolički izraz, da postavi hipotezu o telepatiji, dok precizna koincidencija između astrološkog predskazanja i događaja, očigledno, nije bila vredna pažnje. Mogli bismo da pretpostavimo da je ona u Frojdom tekstu bila samo u funkciji povoda za iskazivanje nekih drugih ideja, bez većeg značaja, zbog čega je izostala interpretacija. Frojd navodi da odnos prema budućnosti nije ono što je od suštinskog značaja u tim primerima,⁶ kao i to da se predviđanje nije ostvarilo – *zet je ostao živ*. Međutim, posle nekoliko stranica, dalje u tekstu kaže da je toliko bio *iznenađen i uzbuđen*, kada je od klijenta saznao da je *zet umalo umro* od trovanja rakovima u avgustu, *da se odrekao bilo kakve interpretacije*.⁷ Možda je upravo ta ambivalencija dovela do skretanja toka interpretacije u neočekivanom pravcu, ostavljajući pojavu bez tumačenja.

Sličan pristup ima i Julija Kristeva, lingvistkinja i psihoanalitičarka, čije je interesovanje za psihoanalizu inspirisano Lakanovim tumačenjem Frojda. Sa ciljem da ilustruje pojedinosti svog poimanja histerije, Kristeva u knjizi *Nove duševne bolesti* navodi primer iz svoje kliničke prakse, u kome možemo uočiti koincidenciju između sadržaja sna pacijentkinje i realnog događaja koji se paralelno odigrao u privatnom životu terapeutkinje. Ako utvrdimo da je u pitanju pristup sličan Frojdom, ostaje nam da pretpostavimo da je možda u pitanju slučajna greška u zaključivanju, te nam preostaje da potražimo neko drugo objašnjenje. Razmotrimo, najpre, pomenuti primer:⁸

“Kod histerika nastaje odista spekulativan prekid na planu saznanja. Pored fragmentacije ličnosti, on može dovesti i do hipersenzitivne intuicije, skoro medijske, kojom kod sagovornika otkriva latentne emocije i misli. Jedna pacijentkinja, koja na seansu dolazi primetno uznemirena, opruža se na kauču i priča mi kako je sanjala da ja imam kancer ili, tačnije, da neka žena iz moje okoline umire od kancera. U pismu koje sam malopre primila odista sam obavestena da je ova bolest dijagnostikovana u jedne od mojih bliskih rođaka. Polazeći od prethodnog materijala, tumačim reči moje pacijentkinje u smislu neke želje da umrem ja ili njena majka. I dalje ostaje emotivna rezonanca koja se prenosi da bi ovladala mnome i da bi se otarasila njenih sopstvenih konflikata. Na drugi način, prekid na planu saznanja može dovesti do

⁶ Isto, 57.

⁷ Isto, 60.

⁸ Kristeva, 1997, 107.

sumanutih fantazama, do paralogične hiperasocijativnosti koja ponekad otvara provaliju ludila, čak i usred dobro socijalizovane histerije.”

Dijagnostikovanje kancera je sadržaj koji se paralelno izražava na dva polja, u snu i kao realni događaj. U fokusu interpretacije nije, kao što je to uobičajno, san klijentkinje, već to što ga je ona ispričala u vreme kada je njena terapeutkinja primila pismo sa sadržinom koja odgovara tom snu. Tu koincidenciju možemo posmatrati kao ključni znak interpretacije. Postavlja se pitanje: šta taj znak predstavlja?

Koincidenciju autorka interpretira kao posledicu hipersenzitivne, gotovo medijumske intuicije. Pridev medijumski može nas lako usmeriti na pomisao o telepatiji, međutim, treba ga iščitavati u značenju – *skoro medijumski*, ‘kao da’ je medijumski. *Hipersenzitivna intuicija* se nadalje može iščitavati kao sposobnost otkrivanja latentnih misli i emocija, koja je u svojstvu uzroka koincidencije, a sama je posledica ‘dubljeg’, strukturalnog uzroka – *prekida na planu saznanja*, koji karakteriše histeriju.

Prekid na planu saznanja očigledno je u korelaciji sa prekidom u okviru *simboličkog*, što u nekim slučajevima rezultira fragmentacijom ličnosti, u drugim sumanutim fantazmima, dok u analiziranom slučaju rezultira hipersenzitivnom intuicijom.⁹ S jedne strane, po mišljenju autorke “falusna identifikacija s ocem vodi histeričnog subjekta (muškarca ili ženu) do nadmetanja sa maksimalnom simboličkim” performansom. Iz toga proističe “brzo sticanje (dakle i loša integracija) govora, blagorečiv diskurs, intelektualna radoznalost, izazivanje znanja”.¹⁰ S druge strane, međutim “neka ekscitabilnost izvan para ili izvan oca vodi histerika do toga da cepa falusnu okosnicu koja održava njegov identitet, njegov kognitivni sklad”.¹¹ Po mišljenju Kristeve, nekakav neizdrživ, bolan ili zanosan afekt stvara intenzivni pritisak koji se, ustvari, pokazuje kroz manjak na planu simboličke sinteze. U sukobu između zahteva simboličkog i *zahteva želje*, javlja se konverzivna ili disocijativna simptomatologija u koju spada i prekid na planu saznanja. U ovom slučaju, reč je o želji za majčinom smrću koja se prema terapeutkinjinom mišljenju javlja kao latentni sadržaj sna, dakle, o želji koja je u svom transfernom obliku prurušena u želju za terapeutkinjinom smrću i koja prolazi cenzuru tako što stvara manifestni sadržaj sna – dijagnozu kancera kod terapeutkinje ili njoj

⁹ Isto, 106–107.

¹⁰ Isto, 104.

¹¹ Isto, 105.

bliske osobe. U konačnoj analizi želja za majčinom smrću je interpretativni uzrok ove smisaone koincidencije.

Prethodnu analizu mogli bismo da postupno prikažemo na sledeći način: *plan izraza(PI): kancer // plan sadržaja(PS): smrtonosna bolest*. Kao znak javlja se na dva polja u kontekstu psihoterapijskog lečenja: u snu i istovremeno u kontekstu realnog događaja. *Istovremenost*, u kontekstu psihoterapijske seanse, ključni je znak – predmet tumačenja u prethodnom pasusu.

Dakle, interpretacija je fokusirana na koincidentni događaj u čijoj je osnovi prethodno definisani znak, koji uvodi u razmatranje novi i kompleksniji znak:

PI: koincidencija između sna o kanceru i dijagnoze o kanceru

PS: hipersenzitivna intuicija

PS: otkrivanje latentne emocije kod sagovornika

PS: prekid na planu saznanja

PS: konflikt između zahteva simboličkog i zahteva želje

PS: želja za smrću terapeutkinje

PS: želja za majčinom smrću

Rezultat ove semiološke analize jeste da je ova koincidencija znak destruktivne želje subjekta u analizi, što nas vraća na Frojđovu interpretaciju parapsiholoških pojava.

Međutim, postupak izvođenja interpretacije ima određene nedostatke. Nije sporna psihoanalitička teorija Kristeve o histeriji i hipersenzitivnoj intuiciji, već proces izvođenja interpretacije primera koji navodi sa ciljem da ilustruje svoje teorijsko stanovište. Klijentkinja je, čitamo, naslutila latentne misli i emocije terapeutkinje. Autorka to zaključuje na osnovu toga što je klijentkinja u toku seanse pričala san koji odgovara realnom događaju, o kojem je terapeutkinja informisana neposredno pre seanse. Ono što ne odgovara ovakvom zaključku je to što se san, naravno, odigrao *pre* nego što je terapeutkinja saznala tužnu vest. U trenutku dok je klijentkinja sanjala san, njena terapeutkinja nije imala podatak o tome da joj je rođaka bolesna. Prema tome, klijentkinja nije imala *šta* da iščitava iz terapeutkinjinog nesvesnog. U tekstu se verovatno misli da je klijentkinja intuitivno iščitavala obaveštenje u toku seanse, iščitavajući paralingvističke znake, međutim, ta hipoteza bi bila pogrešna zato što klijentkinja nije navodila asocijacije ili pričala svoj fantazam koji se formira u toku seanse, već *san* koji je prethodno sanjala. Da bi se Kristeva i njen pristup ‘spasili’, moguća je i interpretacija prema kojoj je klijentkinja *ex post* ‘izmislila’ svoj san, pod uticajem ‘informacije’ koju

je primila od terapeutkinje, i bila, dakako, uverena da ga je doista sanjala – što bi bila vrlo nategnuta konstrukcija. Možda na ovom mestu treba postaviti pitanje: da li su ovaj i prethodno razmatrani Frojdov propust slučajni ili su oni posledica teškoća koje specifičnost predmeta interpretacije postavlja pred analitičare?

SEMIOLOŠKI OSVRT NA PROPUSTE U PSIHOANALITIČKOJ INTERPRETACIJI
 Jedna od poteškoća koja se javlja prilikom tumačenja je ta što je parapsihološka pojava složen predmet interpretacije, jer se ne može svesti na elementarni lingvistički znak. Lingvista Ferdinand de Sossir¹² je postavio obrazac u kojem je označeno referentno pojmu, označitelj akustičnoj slici (psihičke vrste), a celina označenog i označitelja odgovara znaku koji je u vezi sa ostalim znakovima sistema. Naime, celina označenog i označitelja jeste dopuna i suprotnost drugim znacima,¹³ a u tom odnosu uočava se vrednost te celine. Danski lingvista Hjelmslev uvodi pojmove *plan izraza*, koji odgovara planu označitelja, *plan sadržaja*, koji odgovara planu označenog, od kojih svaki ima svoju supstanciju i formu.¹⁴ Parapsihološka pojava formira se u opažaju, tek kada se *dve pojave*, slične po sadržaju ili značenju, neuzročno podudare u vremenu. U središtu analize, dakle, nije elementarni znak (*plan izraza: kancer/plan sadržaja: smrtonosna bolest*), već višestruka kontekstualizacija na različitim poljima reprezentacije. Ona postaje znak koji se interpretira tek kada se, u kontekstu istovremenosti, elementarni znak iskaže na više polja. U navedenim primerima analize takvom pristupu nije poklonjena velika pažnja. Znak koji se interpretira jeste: *PI: koincidencija između sna o kanceru i dijagnoze o kanceru*, *PS: parapsihološka pojava*. Druga poteškoća je ta što elementarni znaci koji sačinjavaju koincidenciju, ne pripadaju nužno istoj kategoriji znakova po funkciji, motivisanosti, poreklu.

Razmotrimo ta pitanja na prethodnom primeru. Dijagnostikovanje raka javlja se u kontekstu sna. San je znak koji čini njegova latentna i manifestna građa – za Frojda funkcionalna povezanost ta dva člana čini san.¹⁵ Elementarni znak je sada u funkciji plana izraza, a plan sadržaja je ono što san 'skriva', želja za smrću klijentkinjine majke ili terapeutkinje. Za osobu koja sanja, informacija da je dijagnostikovao kancer kod terapeutkinjine rođake znači, u prvom redu, to da je ta

¹² De Sossir, 1989, 85.

¹³ Isto, 137.

¹⁴ Bart, 1979, 306.

¹⁵ Isto, 234.

osoba životno ugrožena. Za budnu osobu to je samo san, koji ne znači da terapeutkinjina rođaka ima kancer, već znači nešto drugo, nešto što govori o samom snevaču. San se interpretira u kontekstu seksualnih i agresivnih pulzija i objektivnih odnosa. Šta god da govori, govori samo o realnosti subjekta.

Dijagnostikovanje raka prisutno je i kao pisano obaveštenje o stvarnom događaju. Nije u pitanju nikakva metafora, rođaka je zaista bolesna. Pozivajući se na klasifikaciju znakova,¹⁶ uočićemo da takav znak ima komunikativnu funkciju, arbitraran je i ljudski je proizvod.

San o dijagnostikovanju kancera znak je destruktivne želje klijentkinje, dok pismo, obaveštenje da je kancer dijagnostikovao, predstavlja stvarni događaj. Kako tumačiti san koji odgovara stvarnom događaju, a ujedno ima i skriveno značenje? Kako tumačiti koincidenciju između stvarnog događaja i sadržaja sna kada se, po opšte prihvaćenom shvatanju, san odnosi na subjektivnu realnost? Da li je u pitanju slučajni događaj koji značenje dobija tek u doživljaju klijenta ili terapeuta, ili je, suprotno tome, koincidencija (objektivni izraz), simptom u kojem se nalaze sadržaji subjektivnog sveta, konačno došla 'do vazduha'? Svojom hipotezom o hipersenzitivnoj intuiciji, koja je posledica snažne, potisnute, neverbalizovane želje, Kristeva iz parapsihološkog konteksta prelazi u psihoanalitički, dajući subjektovoj želji primat u rasvetljavanju porekla 'objektivne' veze. Shematski to možemo prikazati na sledeći način:

plan izraza: koincidencija između sna i realnog događaja		Pisano obaveštenje (semovi)	
San	plan izraza:	<i>plan izraza:</i> dijagnoza kancera	<i>plan sadržaja:</i> smrtonosna bolest terapeutkinjine rođake
	plan sadržaja:	želja za smrću	plan sadržaja: pp pojava? hipersenzitivna intuicija potisnuta destruktivna želja

S obzirom na to, da različiti tipovi znaka stvaraju koincidenciju, postavlja se pitanje kom tipu znakova ona pripada? Prethodna dilema se manifestuje kroz sukobljavanje dva polja interpretacije. Prvi kontekst je parapsihološki. Reč je o naučnom kontekstu iščitavanja znakova, u kojem se jedna pojava proglašava zna-

¹⁶ Škiljan, 1985, 15.

kom one pojave koja je uslovljava ili joj prethodi. U tom kontekstu postavljena je hipoteza o hipersenzitivnoj intuiciji. Podudarnost sna klijentkinje sa stvarnim događajem proglašava se ili znakom hipersenzitivne intuicije ili znakom medijskih sposobnosti. Drugi kontekst je psihoanalitički. U tom kontekstu san klijentkinje se interpretira kao znak njene destruktivne želje. Zatim se ove dve interpretacije sažimaju u jednu, koincidencija se posmatra kao simptom, razmatra se u naučnom kontekstu, a njenim se uzrokom proglašava želja klijentkinje.

Pošto smo ukazali na to da je interpretacija parapsiholoških pojava složen proces, možemo da se zapitamo u kom segmentu je došlo do propusta? Ako pažljivo razmotrimo, možemo da zaključimo da psihoanalitički kontekst *nije bio ispoštovan*. San se u tom kontekstu može povezati sa željom subjekta u analizi, ali ostaje otvoreno pitanje kako pristupiti koincidenciji. To da li je ona slučajnost, posledica telepatije ili nečeg trećeg, za psihoanalizu je od sekundarnog značaja. Važno je značenje koje ona ima za osobu koja je tu koincidenciju opazila, a u ovom slučaju to je autorka teksta, psihoterapeutkinja. Klijentkinja u psihoterapiji to nije mogla da opazi jer nije znala da je rođaka terapeutkinje zaista bolesna. Zato je relevantno kakvo je značenje ta koincidencija imala za terapeutkinju, međutim, kontratransferna reakcija se ne pominje.

Možemo da se zapitamo nije li zaista neobično da autorka teksta, psihoanalitičarka, povezuje parapsihološku interpretaciju sa psihoanalitičkom, a da pri tom zane-maruje to da se u psihoterapijskoj situaciji takva struktura tiče koliko kontratransfere, toliko i samog transfera? Da li zaista neko može da ostane ravnodušan prema klijentkinji, ukoliko mu voljena osoba umire, a da pritom smatra da klijentkinja to želi? Nije li 'ljudski' osetiti užas, ili čak agresiju? Otkuda to ćutanje o kontratransferu, otkud to 'prazno mesto' u tekstu? Iz psihoanalitičkog ugla, ništa ne može biti slučajno, niti propust u opažanju toka događaja, niti pomenuto prazno mesto. Kako nema ni pomena o kontratransferu u tekstu, psihoanalitički posmatrano, čitav tekst nije ništa drugo nego kontratransferna reakcija, kvazi-naučna interpretacija u službi nesvesne odbrane od bola, užasa i mržnje koju izaziva sumnja da se destruktivne želje klijentkinje prema osobi koju terapeutkinja voli zaista realizuju. Međutim, ako bismo nastavili tom linijom, previše bismo se udaljili od osnovne teme.

Izgleda da je uočavanje veze između parapsiholoških pojava i subjektivnih zbivanja polazna tačka od koje kreće psihoanalitička teoretizacija o parapsihološkim pojavama. S obzirom na suprostavljenost objektivne i subjektivne realnosti, teško je ponuditi integrisanu interpretaciju bez propusta. Psihoanalitičar Jung je

uočio, takođe, podudarnost između parapsiholoških pojava i subjektivnih stanja klijenata, dajući drugačija objašnjenja od gore navedenih. Kod njega ne nalazimo propuste koji se javljaju kod Frojda i Kristeve, već tumačenja koja podrivaju temelje takozvanog naučničkog ili racionalnog rasuđivanja.

INTERPRETACIJA SINHRONISTIČKIH POJAVA U ANALITIČKOJ PSIHOTERAPIJI

Psihoanalitičar K. G. Jung, Frojgov učenik, veliku pažnju posvetio je parapsihološkim pojavama u svojim delima. Nazvao ih je sinhronističkim pojavama, a 1952. godine o njima piše sledeće:

“Podudaranje psihičkog stanja posmatrača sa istovremenim spoljašnjim zbivanjem, pri čemu nema očigledne uzročne veze između tog psihičkog stanja ili sadržaja i spoljašnjeg događaja, a s obzirom na relativnost prostora i vremena, takva veza nije čak ni zamisliva.

Podudaranje psihičkog stanja sa odgovarajućim (manje ili više istovremenim) spoljašnjim zbivanjem koje se odigrava van posmatračevog perceptivnog polja, tj. na udaljenosti i samo se naknadno može potvrditi.

Podudaranje psihičkog stanja sa odgovarajućim, još uvek nepostojećim, budućim zbivanjem, koje se takođe, tek naknadno može potvrditi.”¹⁷

Određujući predmet svog istraživanja, Jung se ograđuje od tendencije da se jedna pojava proglasi uzrokom druge. Ako se vratimo na primer Julije Kristeve, psihičko stanje je san o dijagnostikovanju kancera, a buduće zbivanje je dijagnostikovanje kancera koje je usledilo nakon sna kao realni događaj u životu terapeutkinje. U žiži Jungove pažnje je *podudaranje* dva događaja, tj. koincidencija. Prilikom izvođenja interpretacije, sve vreme je imao na umu da tumači koincidenciju, što je umanjilo rizik da parapsihološka pojava, usled mnogobrojnih digresija, ostane bez tumačenja (kao što se to desilo Frojdu – vidi gore).

Podudaranje pojava, u pogledu sadržaja ili značenja u kontekstu relativne istovremenosti, podstiče povezivanje ovih pojava u opažaju, a pitanje realiteta te veze, Jung tumači u parapsihološkom kontekstu. Kako je Jung obrazlagao ove pojave u kliničkoj praksi i teoriji o sinhronicitetu, videćemo na konkretnom primeru: “Jedna mlada žena koju sam lečio, u odlučujućem trenutku usnula je san u kojem je dobila zlatnog skarabeja. Dok mi je pričala ovaj san sedeo sam leđima

¹⁷ Jung, 1972, 526.

okrenut zatvorenom prozoru. Iznenada sam iza sebe začuo nešto poput laganog kuckanja. Okrenuo sam se i ugledao letećeg kukca koji lupka o vanjsko staklo prozora. Otvorio sam prozor i uhvatio ga dok je ulijetao u sobu. To je to najbliži srodnik zlatnom skarabeju koji se može naći u našem podneblju, skarabejski kukac, kotrljan, obični ružin-kukac (*cetonia aurata*) koji je suprotno svojim uobičajnim navikama očito osjetio pobudu da u tom trenutku uleti u tamnu sobu.”¹⁸

Tumačeći ovo iskustvo, Jung napominje da je ovo bio veoma težak slučaj za liječenje i da je sve do tog sna napredak bio vrlo spor, gotovo nikakav. Glavni je razlog, kako navodi Jung, taj što se *animus* klijentkinje, koji je ogrezao u kartezijanskoj filozofiji, nepopustljivo držao svog vlastitog shvatanja stvarnosti. San je bio dovoljan da uznemiri racionalistički stav klijentkinje: “[A] kada je skarabej zaista uleteo kroz prozor, njeno prirodno biće moglo je da probije oklop kojim ga je stegao njen animus, i proces preobražaja mogao je da počne.”¹⁹ Svaka bitna promena stava označava psihičku obnovu, koju u snovima i fantazijama klijenata obično prate simboli preporoda. Skarabej je klasični simbol ponovnog rođenja. Drevna egipatska knjiga o međusvetu opisuje kako se mrtvi bog Sunca na desetoj stanici preobražava u khepria, skarabeja, a onda na dvanaestoj stanici ulazi u barku koja ga podmladenog nosi u jutarnje nebo.”²⁰

Ukazujući na to da se psiholog neprestano sreće sa činjenicama koje ne može da objasni bez pretpostavke o kolektivno nesvesnom, Jung zaključuje da “smisljena podudaranja – koja se moraju razlikovati od beznačajnih skupina – počivaju na arhetipskoj osnovi”.²¹

Jungovo tumačenje navodi nas na semiološku analizu. Osnovi znak je na planu izraza: *skarabej*, a na planu sadržaja: *retki insekt*. San o skarabeju je znak čije je značenje metaforično, *plan izraza skrabej, plan sadržaja (1) buba (2) preobražaj*. Pojava skarabeja dobija status znaka u kontekstu istovremenosti, jer verovatno ne bi bila predmet tumačenja da tom događaju nije prethodio san. To što se skarabej pojavio na prozoru, u trenutku dok je pacijentkinja pričala san o njemu, jeste događaj koji je predmet tumačenja. Ako pažljivo osmotrimo, koincidencija je složene prirode. Skarabej se javlja u snu, zatim u klijentkinjinom iskazu i, konačno, kao realna pojava u trenutku pričanja sna. Jung tuma-

¹⁸ Jung, Pauli, 1989, 27.

¹⁹ Isto, 29.

²⁰ Isto, 29.

²¹ Isto, 29.

či koincidenciju u psihoterapijskom kontekstu i uočava dve stavke. Prvu, da se nakon ovog događaja odigrava 'preobražaj' u psihoterapijskom smislu, i drugu, da značenje skarabeja u drevnom Egiptu predstavlja mitski simbol koji, takođe, znači preobražaj. Jung to značenje proglašava nekom vrstom uzroka same koincidencije.

Takvo tumačenje ne bi bilo neobično da je Jung koincidenciju smatrao pukom slučajnošću, a njeno značenje subjektivnom kreacijom, koja se, naknadno stvorena, projektovala na neuobičajnu konstelaciju događaja. Međutim, Jungovo učenje o sinhronicitetu ne govori o tome. On smatra da se, u ovim serijama podudarnosti, nalazi nešto više od slučaja, kao i da se povezanost ovih pojava nalazi u značenju, smislu. Ono što je Jung odbacio nije bilo u domenu 'izvančulnog', već u domenu 'prenosa', što ga je udaljilo od Frojdrovog stajališta. Negirao je mogućnost energetskog ili materijalnog prenosa i, samim tim, odbacio kauzalnu vezu kao objašnjenje.²² Na njeno mesto je pretpostavio akauzalnu značenjsku vezu.

Ako to značenje nije subjektivna kreacija, možemo li o njemu govoriti u okvirima objektivne egzistencije? Jung je arhetip proglasio odgovornim za stvaranje koincidencije. Kako su se ljudi suočavali sa tipičnim situacijama, koje su se kroz filogenezu i kulturnu istoriju većito ponavljale, oformili su se određeni psihički obrasci reagovanja, kolektivno-psihičke strukture koje se javljaju u obliku predstava. Jung je te strukture nazvao arhetipovima. One su psihoidne po prirodi, a pod *psihoidnim* podrazumeva se da se arhetipovi i njihovo značenje iščitavaju kako u materijalnom, tako i u psihičkom. Takvo značenje je *a priori* u odnosu na svest, tako da egzistira izvan domena ljudskog.²³ Jungovo učenje o arhetipovima na neki način implikuje ideju o *Animi mundi*. Po rečima rodonačelnika arhetipske psihologije, Džejsma Hilmana: "Duša ulazi u sve što je čovek i u svemu je što je ljudsko, ali se ne može reći i obrnuto, pa možemo da zaključimo da dometi duše nisu samo ljudski."²⁴ Kako onda treba shvatiti značenje? Ono je, očigledno, transcendentarno i istovremeno se manifestuje u ljudskoj psihi i kreiranju spoljašnjih, nezavisnih događaja.²⁵ Ovaj pojam slično tumači i analitičar Džordž Brajt²⁶ konstatujući da je pod psihoidnom prirodom značenja Jung podrazumeva:

²² Jung, Pauli, 1989, 23.

²³ Main, 1997, 28.

²⁴ Hilman u: Popović, 2001, 61.

²⁵ Main, 1997, 28.

²⁶ Bright, 1997, 621.

“1. Značenje je *a priori*; pre može da se kaže da ono ima objektivnu egzistenciju, nego da je jednostavno subjektivna kreacija. Mislim da bi Jung smatrao da je značenje i subjektivno i objektivno, a ne samo jedno ili drugo.

2. Objektivno značenje egzistira kako u materiji, tako i u umu.

3. Tako shvaćeno značenje je nesvesno i kolektivno.

4. Zato je moguće posmatrati značenje u arhetipskim terminima.”

Ovo nas približava shvatanju da je čitava priroda *a priori* metaforična što, između ostalog, pokazuje i primer sa skarabejom. Pošli smo od koincidencije dva znaka, tj. posmatrali smo ih u kontekstu istovremenosti. Međutim, odbacujući uzročno-posledičnu vezu, a uz to i ideju da je u pitanju puka slučajnost, Jung podrazumeva da pravimo grešku kada dva percepta, koja se relativno istovremeno javljaju, a po sadržaju su slični, posmatramo kao dva znaka. To su samo dve manifestacije jedinstvene pojave, jedan znak koji uočavamo kroz dva percepta, a odnosi se na značenje koje je *a priori*. Značenje se otelotvoruje, materijalizuje unutar koincidencije, a ontološki je starije od znakovne delatnosti. Skarabej u snu i onaj na javi su, prema prethodnom, manifestacija jedne te iste suštine i njen su prirodni, metaforični izraz.

Takvo shvatanje, svakako, nije u skladu sa tradicijom naučnog rasuđivanja. Interpretacija da je pojavljivanje skarabeja na prozoru znak ili vesnik promene, čini ga znakom koji neodoljivo podseća na tip znakova u koje spada i mačka kao znak nesreće. Sa semiološkog stanovišta, ovakav znak je arbitraran, nije čovekov proizvod i nema primarno komunikativnu funkciju. U skladu sa prethodnim, ako uočimo da neko tvrdi da crna mačka kao znak nesreće nije arbitraran znak (u smislu da je veza zaista motivisana, da nesreća zaista prirodno sledi pojavu mačke, da je dato u iskustvu poput groma koji prati munju), reći ćemo da imamo posla sa osobom koja je sujeverna. Za tu osobu pojava crne mačke nije pojava životinje, već najava nesreće. Ona nema uvida u to da pojave u prirodi dobijaju mitski status tek u subjektivnoj realnosti kao subjektivna kreacija. Za nju su one po sebi mitske, tj. priroda uistinu govori ‘mitskim jezikom’. Jung je svojim učenjem o sinhronicitetu implikovao da skarabej, kao znak preobražaja, jeste prirodni, motivisani znak, tako da nije iznenađujuće što čitavo njegovo učenje mnogima izgleda mistično ili ezoterično.

ZAKLJUČAK

Parapsihološka pojava je složen predmet interpretacije, jer se ne može svesti na elementarni znak. Određena kao pojam, ona sadrži kontekst istovremenosti i sličnosti znakova koji je čine, a koji, pojedinačno posmatrano, pripadaju različitim kategorijama i tumače se u različitim kontekstima. Te različitosti otežavaju interpretaciju parapsiholoških pojava. Kod psihoanalitičara, prilikom tumačenja parapsiholoških pojava, prisutne su dve tendencije. Prva, da im se pristupi kao simptomima, motivisanim prirodnim znakovima, slično kao što prirodne nauke pristupaju svom predmetu proučavanja. Druga tendencija odnosi se na subjektivni kontekst gde se takvim pojavama pristupa kao simbolima koji se pojavljuju, recimo, u snu. Ključno pitanje koje se u tom kontekstu postavlja je: kakvo 'skriveno' značenje, kakvu svrhu i psihodinamičku ulogu parapsihološka pojava ima za klijenta?

Prilikom tumačenja parapsiholoških pojava, zapažene su poteškoće i nedoslednosti u interpretaciji. Prvi tip propusta je taj da se u svom odredištu interpretacija uopšte ne odnosi na ono u čiju svrhu je formulisana, a da interpretatori to ne uviđaju. Drugi tip propusta u tesnoj je vezi sa neuspehom da se prethodno navedene tendencije povežu u interpretaciji. Na nivou integracije, interpretacija se ili osipa, kao što je slučaj sa klasičnim psihoanalitičarima, ili se njom, kao što je slučaj sa Jungovom interpretacijom, čitava priroda tumači kao san čije značenje treba rasvetliti, čime poprima mistično obeležje.

Semiološkim pristupom pokušao sam da preformulišem neka pitanja i probleme vezane za parapsihološka istraživanja i ukažem na propuste u psihoanalitičkoj interpretaciji parapsiholoških pojava kod nekih autora, jer mislim da se slični propusti mogu izbeći upravo primenom semiologije u datoj oblasti. Ovim radom nastojao sam da pokažem da semiologija treba da bude primenjena u parapsihološkim raspravama, jer može doprineti da se zapažanja i razmišljanja, u vezi sa tim pojavama, disciplinuju, preciznije i jasnije formulišu.

BIBLIOGRAFIJA

- Bart, R. (1979): *Književnost, mitologija, semiologija*, Beograd, Nolit.
- Bright, G. (1997): "Synchronicity as a basis of analytical attitude", *The Journal of Analytical Psychology*, 42, 4, 613–635.
- Frojd, S. (1992): *Psihoanaliza i telepatija*, Beograd, Moderna.

Jung, C. G. (1972): Apendix, on Synchronicity, *The Structure and Dynamics of Psyche (Collected Works Vol 8.)*, Princeton: Princeton University Press.

Jung, K. G., Pauli, W. (1989): *Tumačenje prirode i psihe*, Zagreb, Globus, Prosvjeta.

Kristeva, J. (1989) : *Nove duševne bolesti*, OKTOIH, Podgorica.

Main, R. (1997): *Encountering Jung: Jung on Synchronicity and the Paranormal*, Princeton, Princeton University Press.

Popović, V. B. (2001): *O duši i bogovima: terapija i praksa arhetipske psihologije*, Niš, Prosveta.

Sosir, F. De (1989): *Opšta lingvistika*, Beograd, Nolit.

Škiljan, D. (1985): *U pozadini znaka: Esej iz semiologije značenja*, Zagreb, Školska knjiga.